UDK821.163.6.09:314.15”32”
Kristina Riman
Vseučilišče Jurja Dobrile v Pulju, Hrvaška
kriman@unipu.hr
Barbara Riman
Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
barbara.riman@guest.arnes.si

HRVATARJI V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI

V prispevku posebno pozornost posvečamo *hrvatarjem*, sezonskim migrantom, ki so odhajali na delo v hrvaške gozdove. Za opazovanje tega pojava smo primerjali informacije, ki jih ponujajo publicistični zapiski v slovenskem tisku, in tudi književna besedila Janeza Trdine, Antona Hrena Kompoljskega, Lee Fatur in Zofke Kveder. Na temelju analize publicističnih tekstov sklepamo, da so *hrvatarji* dokumentalistično opisani kot delovni ljudje, ki se borijo za svojo eksistenco. Književni teksti so literarno nadgrajeni z emocionalnimi prikazi karakterjev in okolja, v katerem živijo.

Ključne besede: Slovenci na Hrvaškem, sezonske migracije, publicistični zapisi, književni teksti

The paper focusses on *hrvatarji*—seasonal migrants working in Croatian forests. The author compares information found in journalistic accounts in the Slovene press between the mid-19th to the early 20th centuries with information from literary texts by Ivan Trdina, Anthon Hren Kompoljski, Lea Fatur, and Zofka Kveder. The analysis of journalistic texts shows that in the documentary style of these texts the *hrvatarji* are presented as hard-working people struggling for their existence. The literary texts offer a literary upgrade to this perspective with emotionally depicted characters and the environment in which they live.

Keywords: Slovenes in Croatia, seasonal migrations, journalistic texts, literary texts

0 Uvod

Slovenci so evropski narod z največjim številom izseljencev. Izseljevanje je bilo najštevilčnejše v drugi polovici 19. stoletja in ta trend je prevladoval vse do petdesetih let 20. stoletja (Zupančič 2003). Prebivalstvo je iz svojega domačega kraja odhajalo trajno ali sezonsko. Občasni odhodi prebivalstva na delo zunaj matične domovine so povezani tudi s sezonskimi migracijami.[1] Na takšen način so so delavci iz slovenskih krajev zagotovili dopolnilni, pogosto tudi glavni vir prihodkov. Svojo eksistenco je tako reševalo predvsem kmečko prebivalstvo, ki ni imelo lastne zemlje oziroma je ni

[1] Sezonske migracije pripadajo skupini t. i. krožnih migracij (Drnovšek in Kalc 2014.). V tem procesu so delavci z določenega območja vsako leto v istem času odhajali na delo zunaj kraja bivališča. Ta odhod je bil povezan z različnimi sezonskimi deli glede na vremensko obdobje, v katerem je bilo treba opraviti določeno delo. Dela so bila povezana predvsem s kmetijskimi opravili (sezonsko obiranje sadja itn.) (Herščak 1998: 250).

imelo dovolj za svoje potrebe (Drnovšek in Kalc 2014: 107). Eden od pomembnih pojmov, ki so povezani z zgodovino slovenskih sezonskih delavcev,[2] je tudi pojem *hrvatarjev*, gozdnih delavcev, ki so si svoj kruh služili v zimskem času v hrvaških gozdovih (Šmitek 1990).

Prvi so o *hrvatarjih* pisali sodobniki kot Janez Trdina (1860) in Jernej Bilc (1892). V novejšem času je, iz zgodovinskega aspekta *hrvatarje* omenjal Zmago Šmitek (1990). Ensiklopedično je predstavil osnovne karakteristike pojma *hrvatar*. Marjan Drnovšek (1994) *hrvatarje* omenja mimogrede – to so sezonski delavci v gozdu – in kot eno od značilnosti slovenske emigracije. V prispevku Slovenski izseljenci na Hrvaškem do 1914 pa je sezonskim delavcem, ki so odhajali na delo na območje nekdanje Kraljevine Jugoslavije, posvetil celo poglavje (Drnovšek 1995). Omenja različne vrste sezonskih delavcev in spregovori o pravnem položaju teh ljudi, saj je bil veliko slabši v primerjavi z drugimi poklici; poudarek je na kmetijskih delavcih.

Vera Kržišnik-Bukić (1995) omenja slovenske sezonske delavce in *hrvatarje* ter jih vključuje v eno od treh kategorij slovenskih delavcev na Hrvaškem. Poleg *hrvatarjev* podobno govori o delavcih, ki so odhajali na kmetijske posesti, omeni pa tudi rudarje, ki so odhajali na delo v rudnike v okolici Krapine in v ostale dele Hrvaškega Zagorja. Obenem je med sezonske delavce vključila tudi pomožne učitelje, ki so v hrvaških krajih delovali leto ali dve.

Malo večjo pozornost sta *hrvatarjem* namenila Marjan Drnovšek in Aleksej Kalc (2014), ki sta sistematizirala do tedaj pridobljene podatke. Obenem sta položaj *hrvatarjev* primerjala z drugimi sezonskimi delavci, predvsem s tistimi, ki so odhajali na delo na kmetijske posesti zunaj matične domovine. Kot osnovna karakteristika, po kateri se *hrvatarji* ločijo od drugih sezonskih delavcev, je po njunem organiziranost; z delodajalcem so se dogovarjali prek posrednika in znotraj jugoslovanskega območja so bili dejansko prepoznavni kot emigranti.

Danes se o *hrvatarjih* vé relativno malo. V 19. in na začetku 20. stoletja se je o njih poročalo v dnevnem in tedenskem tisku, o njih so pisali tudi slovenski pisatelji, kot so Janez Trdina, Anton Hren Kompoljski, Zofka Kveder, Lea Fatur in drugi. S tem prispevkom želimo prikazati, kakšno sliko o *hrvatarjih* in njihovem načinu življenja so si ustvarili bralci tedanje aktualne slovenske literature. S primerjavo publicističnih besedil in literarnega gradiva omenjenih avtorjev bomo poskušali ugotoviti, kakšno je bilo dojemanje *hrvatarjev* med slovensko publiko in v kakšni meri podoba, ustvarjena v literaturi, odgovarja pričakovanjem tedanjega slovenskega bralca. Pretpostavljamo namreč, da so tu izbrani literarni teksti v prvi vrsti književna dela, ki so napisana, da zadovoljijo okus in pričakovanja publike v času, v katerem so nastali. Prav tako nam

[2] Poleg *hrvatarjev* med sezonske delavce prištevamo tudi agrarne delavce, ki so s Slovenskega odhajali na delo na Hrvaško. Takih odhodov je bilo največ iz Prekmurja, največ se jih je zaposlovalo na državni posesti Belje v Baranji. Za razliko od drugih središč v Slavoniji ali Vojvodini so imeli slovenski delavci tam postelje v prostorih, v katerih so prebivali v času opravljanja dela (Drnovšek in Kalc 2014: 110). Poleg Belja so bile v Slavoniji še štiri posesti, v Baranji pa ena. Delo sezonskih delavcev, ki so delali na zemlji, je bilo zelo težko. Včasih so delali tudi po osamnajst ur na dan. Sezona je trajala od šest do sedem mesecev. Poleg moških so iz Prekmurja na sezonsko delo odhajale tudi ženske, starejše od šestnajst let, vendar so dobile manjšo plačo in manjše obroke (Kuzmič 1995: 103–04).

bodo omenjena besedila v pomoč pri rekonstrukciji načina življenja *hrvatarjev,* ki je tudi način življenja obmejnega prebivalstva.

1 Kdo so bili *hrvatarji*?

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* izraz *hrvatar* pomeni sezonskega, v prvi vrsti gozdnega delavca, ki odhaja na delo na Hrvaško. V slovenski terminologiji je *hrvatar* človek, ki poleti dela na svoji zemlji, čez zimo pa odhaja opravljat težka fizična dela v oddaljene kraje, najbolj pogosto v gozd. Za taka sezonska dela so se Slovenci začeli odločati, ko je ovčarstvo prizadela kriza (Frelih 2012).

Največ podatkov o *hrvatarjih* je mogoče najti v slovenskem dnevnem in periodičnem tisku, čeprav objave niso bile pogoste; o tem pojavu se je največ poročalo od sredine 19. stoletja pa do začetka druge svetovne vojne. V tisku je *hrvatar* opisan kot Slovenec, član delavske skupine, ki odhaja v gozdove Slavonije, Madžarske, Sedmograške in Romunije. V začetku so bili tu skoraj izključno hrvaški, v glavnem slavonski gozdovi. Pozneje so delavci odhajali v bolj oddaljene kraje na Ruskem. Ker pa so na pot odhajali prek hrvaškega ozemlja, so jih imenovali *hrvatarji*.

Ta selitvena migracija je bila organizirana, zaradi česar so bili odhodi detajlno načrtovani. Na začetku, ko še ni bila zgrajena železniška infrastruktura, so moški odhajali na delo peš ali z vozovi. Večkrat so se domov vračali peš, ker so zaslužili manj, kot je bilo sprva dogovorjeno. O tem pričajo tudi objave v tisku: »Včasih se je dogodilo, da Hrvatarji niso niti toliko zaslužili, da bi se mogli vrniti po železnici. Po 14 dni so hodili in prišli domov strgani, lačni in trudni« (Mrkun 1940: 121). Naletimo tudi na podatke, da so se domov vračali predčasno, če ni bilo dovolj dela (Anonim 1904).

Z območja Notranjske so *hrvatarji* odhajali na delo v skupinah, ki so štele med šest in štirinajst članov (Drnovšek in Kalc 2014), delovne skupine so štele od 30 do 50 članov (Anonim. 1943). Po nekaterih podatkih naj bi večje skupine štele tudi do 70 ljudi (Anonim. 1885). Delavske skupine so pogosto sestavljali tudi fantje, stari od 12 do 16 let, ki so skrbeli za koče in se obenem učili dela. Domneva se, da so na delo v gozdove odhajalo tudi z območja Štajerske (Kržišnik-Bukić 1995) in iz Istre.

Na delo v slavonske gozdove so odhajali predvsem revnejši kmetje, največ v času od oktobra do aprila, včasih tudi do maja. Jeseni so odhajali zato, ker so tedaj zaključili poljska opravila, sezona v gozdu pa traja od treh do petih mesecev. Ko so se vrnili, so si vzeli teden ali dva premora, potem pa jih je že čakalo delo doma. Za dobro opravljeno delo na tujem pa so bili običajno nagrajeni tako, da jih je lastnik prihodnje leto zopet poklical (Anonim. 1936).

Ob prihodu na delo so si najprej postavili kočo za bivanje. Običajno je imela le vrata, v sredi je bilo ognjišče, na katerem se je kuhalo in grelo. V najbližnji vasi so ponavadi dobili slamo, iz katere so si naredili postelje. (Anonim 1936).

V vsaki *kumpaniji*, kakor so se imenovale skupine *hrvatarjev*, je bil najstarejši delavec *kosator* ali *kasator* (Šmitek 1990) in je vodil vse posle. Najmlajši je bil kuhar in so ga klicali *fant*. Razen tega, da je skrbel za hrano, je bil odgovoren tudi za red v koči. Kočo je lahko zapustil edino, če je šel po drva ali vodo. Edini praznik, ki ga je

imel, je bil božič; takrat je za *kumpanijo* kuhal nekdo drug. Delavci so se medsebojno dogovarjali tudi okrog delitve dela v gozdu. Mrkun (1940) piše, da se je na podlagi delitve dela določal zaslužek.

Ker so bili *hrvatarji* pri svojem delu precej odtujeni od drugih ljudi, so ob nedeljah radi odhajali v bližja naselja in si izbrali »kako gostilno, kjer se potem shajajo« (Anonim. 1936: 2). Duhovniki so zato pogosto opozarjali na njihovo slabo vedenje in ga povezovali z izoliranim delavskim življenjem v gozdu. Župnik z Babnega Polja Gregor Jereb je leta 1823 v Kroniki župnije o tem pojavu zapisal sledeče:

> Več moških odhaja, posebno pozimi, na Hrvaško, da v tamkajšnjih gozdovih sekajo in tešejo les, kar jim je tudi v škodo, predvsem moralno. Ker so vedno v gozdu, posurovijo, le redko prihajajo k maši. Najhuje pri tem pa je to, da v gozdove hodijo predvsem mladi ljudje (Jereb v Kebe, Kambič in Dolinar 1996: 237).

Sledi, ki so jih pustili hrvaški gozdovi na delavcih, niso ostale neopažene niti za širšo skupnost, kar izpričujejo objave v periodičnem tisku: »[...] tem ljudem preti nevarnost, ker tam ne morejo izvrševati svojih krščanskih dolžnostij. Tako se zgodi, da pridejo nazaj, silno revni na duši« (Anonim. 1891: 3). Nekateri *hrvatarji,* med njimi zlasti mladi fantje, so ostali na Hrvaškem in se poročili s Slavonkami (Kalan 1922).

Obenem pa so družine na Slovenskem, ki so čez zimo ostale brez moških članov, nestrpno čakale sleherne novice o njih. Nekateri so vzdrževali pisemsko korespondenco, sicer pa so o svojih ljudeh brali v tisku. Tam so med drugih izhajala obvestila o tem kje se *hrvatarji* nahajajo, kako so preživeli zimo ter koliko so zaslužili na delu (Anonim. 1890; Anonim. 1894).

O tem, kaj je odhod in prihod *hrvatarjev* pomenil za kako manjšo vas, govori tudi dejstvo, da se je leta 1908 njihove vrnitve veselil ves Loški potok:

> Prihajajoča pomlad je privabila iz daljših gozdov Slavonije in Ogrske domov i naše Hrvatarje. Cele kompanije se jih vrača. No, in to čuti tudi naše društvo »Tabor«, ki raste tako lepo, da bo kmalu zabeležilo 100 članov (Anonim. 1908: 201).

Kako pomembni so bili ti delavci za domači kraj, potrjuje novica o graditvi Doma v Loškem potoku, saj so jo denarno podprli tudi *hrvatarji* (Anonim. 1909: 345).

Delo *hrvatarjev* pa je bilo včasih tudi pustolovsko:

> Ko sem bil še kot mlad fant s Hrvatarji v šumi pri Jaški, je nastala nekoč silna povodenj, tako da drvarji niso mogli do mene. Prišli so komaj čez dva dni. Meni ni bilo hudega, ker sem imel jesti dovolj, samo malo strah me je bilo ker so volkovi tulili blizu bajte (Anonim. 1937: 3).

Delo so sezoncem oteževale tudi vremenske razmere. Svojevrstno težavo so predstavljali nepošteni posredniki, saj delavci niso bili pošteno plačani. Zato so predčasno odhajali domov. Lahko je prišlo do konfliktov.

> Iz neke vasi na Notranjskem, katera osobito veliko trpi leto za letom zavoljo »hrovatarenja« nam pišejo, da so se »Horvatarji« letos že povrnili domov nepričakovani iu nenapovedani, poprej nego druga leta. [...] Letos bili so s svojmi tovariši v okolici Banjaluškej. Necega večera se jim ni hotelo izplačati zasluženo vsoto, zato so jo začeli glasneje in silneje terjati, kar je bilo tem laglje, ker se je vsa stvar godila v gostilni.

> Čedalje večji hrup je privabil vojaško patroljo. Ta je bila olje na ogenj. Na obeh straneh se je rabilo orožje. Konec je bil ta, da je bilo več jih težko ranjenih in da so vojaki osem delavcev s pomnoženo silo odtirali v zapor, iz katerega baje ne bodo vsi prišli še katerikrat na beli dan. Ta usoda je oplašila še druge in pred časom prepodila jih iz šum (Anonim. 1884: 2).

Povrhu pa so jih postrani gledali tudi domači ljudje (na Slovenskem):

> Po isti poti je šlo pred nama nekaj moških, z velikimi zvežnji na ramah in s sekirami plenkačami v rokah, in očrnelih obrazov. Bili so Hrvatarji [...] Hrvatarji pa so tiho stopali. Morda je bil zaslužek dolge zime le piček in ne bodo mogli ženam doma pokazat toliko, kakor so se nadejali. Zgodilo se je že, da so priberačili s Hrvaškega, ker niso mogli dobiti dela. Včasih pritisne katerega v šumi hrast ter ga ubije. Pokopljejo ga daleč od ljubega doma. Včasih sem jim zavidal, češ, da vidijo toliko lepih krajev tam po svetu, kar tudi pripovedujejo, a sedaj jim ne zavidam; vidim, da so siromaki (Ošaben 1896: 236).

Analiza pokaže, da so bili *hrvatarji* skupina, o kateri je v družbi vsekakor obstajala zavest. To je mogoče različno razložiti. *Hrvatarji* so domov prinašali zaslužek, ki ni bil pomemben le za vzdrževanje posameznih družin, ampak je tudi do neke mere mogel vplivati na domačo ekonomijo. Lahko pa je bil odhod sezonskih delavcev dojet povsem drugače. Nekateri so v tem videli pustolovščino, ki je obetala vsaj nekoliko boljše življenje. Zato ne preseneča, da so bili *hrvatarji* tudi zanimiva spodbuda za nekatere književne ustvarjalce.

2 *Hrvatarji* v književnih besedilih

Podoba *hrvatarjev,* kakor jo beleži periodični tisk, je bila podlaga za slovenske literarne ustvarjalce v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja, torej so ta besedila nastala v času, ko je bil pojav tudi aktualen. Da so pisatelji črpali z boljkone istih podlag, kaže dejstvo, da uporabljajo podobne motive. V svojih delih pa so prikazovali njihov način življenja in njihovo mentaliteto, ki je mentaliteta kmečkega prebivalstva; prisotna je tudi kritika pojava in njegovih negativnih plati.

Janez Trdina je bil slovenski književnik, pisatelj zgodovine v prozi, ki je temeljila na ljudskih motivih. Le-ti so zanj predstavljali temelje za književno nadgradnjo (Slodnjak 1968: 157). S tega stališča so njegova dela pomemben vir, iz katerega je mogoče izluščiti spremembe in procese s konca 19. stoletja.

V delu *Dolenjci* takole opisuje *hrvatarjenje*:

> Petnajst let je vse mrgolelo naših drvarjev po slavonskih gozdih, iz nekaterih žup jih je šlo tja vsako leto po dve, tri stotine in še več. Vsak, kdor je potoval po Hrvaškem, čudil se je velikemu številu naših delavcev, poslov, krčmarjev in drugih obrtnikov, katere je našel po vsej deželi razven Zagorja (Trdina 1884: 165).

Trdina se torej ne osredotoča toliko na usodo (posameznih) *hrvatarjev,* ampak mu gre bolj za *hrvatarjenje*, zaradi česar so njegova dela dober vir, ki pomaga ustvariti podobo življenja teh ljudi. Za Antona Hrena Kompoljskega, Leo Fatur in Zofko Kveder pa denimo motiv *hrvatarja* predstavlja izhodišno točko in podlago

za opisovanje usode posameznikov, s posebnim poudarkom na njihovem socialnem statusu ter načinu življenja.

Kompoljski[3] je v delih za mladino književne like oblikoval tako, da bi njihovo obnašanje in usoda mlade bralce spomnila na osnovne življenske vrednote in jih svarila pred takim obnašanjem, ki je zanje lahko pogubno. Mislimo na njegovi pripovedki *Hrvatar* in *Prvi in zadnji dve*. Prikazuje njihove navade in obnašanje in ilustrira njihove slabe socialne razmere, revščino, ki so pravzaprav vzrok takemu obnašanju. Obenem se poglobi v doživljanje teh ljudi, npr. ob vrnitvi, ki je pomembno vplivala tudi na doživljanje njihovih domačih.

> Kadar se je poslavljala od nas zima, takrat so v naši vasi govorili največ o Hrvatarjih. Žene so pričakovale skrbnih gospodarjev, otroci dobrih očetov in starši krepkih sinov, ki se jim povrnejo s Hrvaškega zdravi in morda tudi petični. Pet mesecev ne traja večno; a vendar prihaja ljudem dolgčas po svojcih, ki morajo vso zimo trdo delati v velikih hrvaških šumah. Zato so ljudje vsako leto nestrpno pričakovali in ugibali, kateri dan se vrnejo Hrvatarji (Hren 1905a: 51).

Hren uporabi tudi motiv mladega *hrvatarja,* ki je zadolžen za ohranjanje reda v koči:

> Hrvatarji vzemo vsako leto s seboj tudi krepkega dečka. Pravijo mu »fantek«. Fantek jim je za kuharja. Kuha jim koruzne žgance, in skrbi za ogenj in vodo v kolibi. Kadar se vrnejo Hrvatarji z dela, se radi pogrejejo in po dobro zabeljenih žgancih se prileže požirek vode (prav tam).

Taka izbira osrednjega lika niti ne preseneča, saj je lahko v spodbudo ciljni publiki. Z veliko natančnostjo pa opiše dan odhoda Slovencev, med katerimi so bili tudi fantje, na Hrvaško:

> Ko se je pa tako preskrbel za zimo z drvmi in z nasteljo, je nekega dne stlačil v vrečo nekaj obleke, vzel sekiro ter se pridružil Hrvatarjem. Tam sredi vasi je stal voznik z dvema konjema in čakal na Hrvatarje. Prihajali so iz posameznih hiš, spremljani od žen in otrok. S seboj so nesli žage, sekire in v vrečah zavezano obleko. Ko so se poslovili od svojcev, so posedli na voz in zdrčali so po beli cesti do bližnje postaje, odkoder so se odpeljali proti Hrvaški in Slavoniji (prav tam).

Hrvatarji so prikazani kot marljivi, kar kaže že izbira besed in fraz:

> Vsako leto je delal kakor živina, da si je napravil drv in listja za dom. Drugi so se komaj pričeli preskrbovati za zimo, ko je on že imel polno skladnico drv in z listjem natlačeno listnico. In vsa drva je posekal sam ter jih zvozil s kravicami domov (prav tam).

---

[3] Bil je učitelj, pisal je književna dela za mladino. Rojen je bil 12. januarja 1880 v Kompoljah pri Kočevju. Po končani učiteljski šoli je služboval v Ljubljani, Središču ob Dravi in Stopercami. Bil je voditelj Ciril-Metodove šole na Muti in šole v Studencih pri Mariboru. V času prve svetovne vojne je delal in je bil v vojaškem preiskovalnem zaporu v Ljubljani, nato je bil na fronti v Bukovini, na Goriškem in Tirolskem. Pod psevdonimom Kompoljski je objavljal črtice v časopisih *Vrtec, Angeljček*, v Kosijeva *Zabavna knjižica za slovensko mladež*, *Zvončku* in drugod. Ukvarjal se je z znanstvenim delom, uredništvom časopisa ter si prizadeval za ohranjanje narodnega jezika. Umrl je v Studencih pri Mariboru 2. februarja 1936 (Šlebinger 2016).

Ne manjka niti pomislekov o smiselnosti odhoda:

> Tako nekam težko grem letos kakor še nisem šel nikdar. Pa kaj hočem; doma ne zaslužim ničesar, tam doli pa le dobim kak vinar, četudi ga mora človek krvavo zaslužiti. « (…) »Da bi ne bilo otrok, bi res ne šel več na Hrvaško. Tam se človek popolnoma ubije. Ves dan prezeba v šumah in trdo dela ter spi ponoči na tleh v mrzlih kolibah — to res ni prijetno (Hren 1905a: 52–53).

Lea Fatur je v delih *Na Hrvatsko* in *Hrvatarji* opisala način življenja in tudi posamezne usode Slovencev, ki so postali sezonski delavci na tujem. Tudi njen način pisanja kaže na zgledovanje pri periodiki. Obenem imajo njena dela močan čustveni naboj, zlasti ko gre za poslavljanje družin od moških:

> Po vaseh se odpirajo okna in vrata: »Hrvatarji gredo!« [...] Tako so pripravljeni, da prezimijo v daljnem slavonskem gozdu. In gozdi so debeli. Volk, merjasec se klati po njih. Bog ve, če se vrneš zdrav domov? In doma? Starše, ženo, otroke odvede lahko bela smrt. Zasolzila bi se ob taki misli mehka notranjska duša – pesem naj zakrije bol. Ko stopajo v vagon, udari zatajena žalost naglo in divje kot skrita voda njih krajev na dan. Izprevodnik vpije, trga žene, ki se obešajo na okna, od vagona, postajni načelnik se jezi, potniki se čudijo. Natlačeni kakor živina sede Hrvatarji med vrečami in sekirami. Ko se zamaje vlak, se sliši jok in krik na kolodvoru. Vsak Hrvatar sili k oknu, da vidi še enkrat pivško dolino. Roke in klobuki mahajo, poslednji pozdrav hiti do belih pečin in vasi: »Z Bogom, kranjska zemlja!« (Fatur 1914: 199–200).

Podoben je opis *hrvatarjev* v delu *Na Hrvatsko*:

> V tej obleki, žakelj s perilom in par močnih sekir na hrbtu, so bili možje pripravljeni prezimiti po daljnih slavonskih gozdih . . . In mrzli so gozdovi — globoki so. Volkovi in mrjasci se klatijo po njih. Bog ve, ali se verneš zdrav domov? In če se, Bog ve, kaj se premeni doma (Fatur 1906: 107).

S stališča uporabe podobnih oz. istih motivov, ki so oblikovani na podoben način, ni posebej izvirna. Vendar pa ne bi mogli reči, da je dokumentalistično natančna.

Zofka Kveder je v pripovedki *Hrvatarji* opisala življenje in delo sezonskih delavcev, prikazala je socialno sliko slovenske vasi konec 19. in na začetku 20. stoletja, in sicer skozi posamezne značaje. Na ta način ji uspe podati socialno sliko slovenske vasi v tem času. Izvemo, da je zemlja, na kateri živijo, revna, prav tako poudari dejstvo, da doma same ostajajo ženske z otroki in starejši ljudje. Obenem pa nas seznani s posameznimi usodami, zlasti mislimo na ženske usode, saj so te opravljale vse delo na domačiji. Skrbe za kravico in drugo živinče v hlevu, predejo in hodijo že z mrakom spat, zakaj škoda je trošiti svetljavo po nepotrebnem« (Kveder 2012: 106).

Življenje gozdnih delavcev opisuje zelo natančno, pri čem spet lahko prepoznamo motive iz periodike. Opiše prostor, v katerem živijo:

> Oblečeni spe pajdaši na trdih deskah, sredi kolibe gori ogenj, veter tuli po gozdu, skozi tenke, špranjaste stene prihaja mraz. Kruti, šumski mraz. Bližje se pomikajo ognju, da jim noge vise preko desk (prav tam).

Naletimo na opis t. i. fanta ki skrbi za kočo:

> Mlad, štirnajstleten fant jih kliče k večerji. Komaj je odrasel šoli, a zdaj je tukaj za kuharja, skrbi za red v kolibi, za drva, za ogenj, da ne ugasne po noči; sveti pri delu, pomaga povsod (prav tam).

Prav tako nas popelje med *hrvatarje*, ko ne delajo:

> Ob nedeljah utihnejo in pajdaši hodijo drug k drugemu v vas po sosednih kolibah, polegajo, kade. Časih gredo v cerkev v vasi, če niso predaleč. Tri, štiri ure, — dlje ne hodijo radi vsako nedeljo. Preoblečejo se, umijejo, — čez teden se ne umivajo in tudi ob nedeljah ne, če ostanejo v šumi. In ostavijo jo redkokdaj. Kaj bi pač hodili v vasi? V krčmah se toči žganje, vino — a škoda, škoda denarja v tujem kraju. Zalo redko hodijo med ljudi, — vsak mesec enkrat, s tem mora biti zadovoljen Bog v cerkvi in grlo v krčmi (prav tam).

Pri Kvedrovi se srečamo s pojavi, ki jih iz periodike ne poznamo, prikazani pa so kritično. Po prihodu so *hrvatarji* zelo pozorni na to, kakšen vtis bodo pustili v javnosti, saj namreč slabo skrbijo za zunanji videz in higieno:

> Možje se na dopustu v domači vasi prelevijo v »pol gospodo«, a kljub gosposki obleki gospodinjstva ne premorejo brisač, brišejo se v krpe ali v umazano perilo, ponoči se »odevajo z mastnimi umazanimi plahtami (prav tam).

Fran Saleški Finžgar (1903) je njene *Hrvatarje* pohvalil, saj je v njih mojstrsko opisala življenje v gozdovih, bedo na eni in strasti na drugi strani. Ivan Robida (1903) meni, da je njeno besedilo najboljše v zbirki *Iz naših krajev* ter poudarja, da se ne spominja, da bi bil kdo drug tako uspešen v tem žanru.

3 Zaključek

Pojav sezonskega odhoda v hrvaške gozdove v zgodovinskih virih ni dovolj dokumentiran in opisan pojav. Eden od glavnih razlogov bi bil lahko, da so slovenski in hrvaški kraji v tistem času pripadali skupni državi Avstro-Ogrski, pozneje Kraljevini Jugoslaviji, zato migracije slovenskega prebivalstva proti Hrvaški (in obratno) niso bile dojete kot nekaj neobičajnega oz. zanimivega za dokumentiranje in pisanje. Še največ o tem je mogoče najti v periodiki. Selitve so vplivale na življenje relativno majhne skupine ljudi v ruralnih območjih ljudi v ruralnih območjih.

Analiza publicističnih in književnih besedil na to temo kaže na podobnosti v prikazovanju sezonskih delavcev. Izpostavljeni so težki pogoji življenja. Za razliko od Hrena Kompoljskega sta Faturjeva in Kvedrova verjetno *hrvatarje* bolj približali širšemu krogu bralcev, tudi tistim, ki niso bili priča migracijam, saj sta osvetlili več različnih vidikov selitev in jih tudi prikazali kritično. Kot taka tudi književna dela predstavljajo pomemben vir za seznanjanje s pojavom slovenskih gozdnih delavcev na Hrvaškem.

Viri in literatura

Anonim, 1885: Iz Turjaške okolice. *Slovenec* 13/226. 3.

--, 1891: Izvirni dopisi. *Slovenec*. 19/250. 3.

--, 1894: Hrvatarji. *Slovenec*. 22/83. 5.

--, 1904: Hrvatarji. *Domoljub* 17/2. 27.

--, 1908: Iz Loškega potoka. *Domoljub* 21/13. 200–01.

--, 1909: Iz Loškega potoka. *Domoljub* 12/18. 345.

--, 1884: Kaznovani Hrovatarji. *Slovenski narod* 17/51. 2.

--, 1936: Življenje potoških hrvatarjev. *Slovenski narod* 69/226. 2.

--, 1937: Naši kraji in ljudje. *Jutro* 18/48. 3.

--, 1943: Hrvatarji. *Slovenski dom* 8/151. 3.

Janez Bilc, 1891: Slovenski drvarji na tujem. *Koledar družbe sv. Mohorja za leto 1891*. Celovec: MD. 100–05.

Silvija Borovnik, 2013.: Značilnosti krajše proze slovenskih književnic. *Slavia centralis* VI/1. 59–69.

Marjan Drnovšek, 1995: Slovenski izseljenci na Hrvaškem do 1914. *Slovenci v Hrvaški*. Ur. V. Kržišnik Bukić. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 107−14.

Marjan Drnovšek in Aleksej Kalc, 2014:Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnima vojnama. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanjost*. Ur. J. Žitnik Serafin. Ljubljana: Založba ZRC. 91–118.

Lea Fatur, 1906: Na Hrvatsko. *Domači prijatelj* III/5. 105–11.

--, 1914: Hrvatarji, *Berilo za ponavljalne, oziroma za kmetijsko nadaljevalne šole*. Ur. L. Stiasny. Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig. 198–200.

Fran Saleški Finžgar, 1903: Zofka Kveder: Iz naših krajev. *Dom in svet* 16/9. 565–67.

Sabina Frelih, Daniel Lebar, Primož Pipan in Jasna Pisanec, 2012: Razvojne možnosti občine Loški Potok. *Dela – Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani* 17. 250–64.

Ivan Grafenauer, Marijan Brecelj in Ljubomir Andrej Lisac, 2016: *Fatur, Lea (1865–1943). Slovenska biografija*. Splet.

Emil Heršćak (ur.), 1998: *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Zagreb: Školska knjiga.

Anton Hren, 1905a: Hrvatar. *Zvonček* 6/3. 51–53.

--, 1905b: Prvi in zadnji dve. *Angelček* XIII/5. 70–78.

Janez Kalan, 1922. Slovenci med Hrvati in katoličani v Belgradu. *Bogoljub* 12/20. 271–74.

Janez Kebe, Miran Kambič in France Dolinar, 1996: *Loška dolina z Babnim Poljem: Zgodovina županij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*. Ljubljana: Družina.

Vera Kržišnik-Bukić, 1995: O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdaj do danes. *Slovenci na Hrvaškem*. Ur. V. Kržišnik-Bukić. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 15–87.

Mihael Kuzmič, 1995: Izseljavanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca. *Zbornik Soboškega muzeja* 4/4. Ur. I. Šavel idr. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 103–10.

Zofka Kveder, 2012: Hrvatarji. *Misterij žene*. Ljubljana: Genija d.o.o. 106–20.

Anton Mrkun, 1940: Kmetsko delavstvo v Dobrepoljah in okolici. *Etnolog* XIII. 115–24.

Jože Ošaben, 1896: Vzori in boji. *Dom in svet* 9/8. 234–39.

Tadeja Raspor, 2016: *Fatur Lea*. *Primorci.si*. Splet.

Ivan Robida, 1903: Zofka Kveder: Iz naših krajev. *Ljubljanski zvon* 23/11. 693–95.

Anton Slodnjak, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: MK.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (2000). Splet.

Janko Šlebinger, 2016: *Hren, Anton (1880–1936). Slovenska biografija*. Splet.

Zmago Šmitek, 1990: Hrvatarji. *Enciklopedija Slovenije 4*. Ljubljana: MK. 55.

Janez Trdina, 1884: Dolenjci. *Slovan*1/21. 165–67.

--, 1860: Kranjci na Horvaškem. *Kmetijske in rokodelske novice* 18/14. 107–08.

Jernej Zupančič, 2002: Prekogranične dnevne radne migracije iz Slovenije u Austriju i Italiju. *Migracijske i etničke teme* 18/2–3. 151–66.

Summary

In many Slovene technical and scholarly works migrations have been studied from various aspects and sources. However, relatively little attention has been paid to the specific seasonal migrations of Slovene population, i.e., to the migrants working in Croatian forests. Moreover, these studies only rarely included literary works of individuals. Literary texts were occasionally used as sources when analyzing the impact of literary-historical period on the content and style of writing (discourse). In the present article, these people—the so-called *hrvatarji,* who seasonally migrated to the Croatian territory—are studied using journalistic texts that appeared in the Slovene periodicals from the mid-19th to the early 20th century, and the literary texts by Janez Trdina, Anton Hren Kompoljski, Lea Fatur, and Zofka Kveder. Through the analysis and comparison of these texts the paper focuses on the reception of *hrvatarji* in the contemporary Slovene daily press as well as on the difference between this reception and their image in the works of fiction intended for implicit readers.

The analysis leads to the conclusion that *hrvatarji* were a relevant social phenomenon in this period and that their contemporaries perceived them in two different ways. Although the texts portray them as people who work hard in the Croatian forests to provide for their families, they are often set into a negative social context. The journalistic articles point out the lack of spirituality and social skills in these people due to the hard working conditions they were exposed to, while fictional works mainly focus on the unique characteristics of individuals, which then served as the basis for a literary depiction of the situation generating the current social problems in the Slovene countryside. These literary works also reflect the impact of the young-adult fiction and women's epistolary writing on the narrative and characterization of the *hrvatarji,* who provided for themselves and their families with migrant labor.